

DE LEENGOEDEREN

1. Algemeen overzicht

De toponimische kaarten waarop we het middeleeuwse St.-Pieters-op-de-Dijk en Uitkerke reconstrueren, tonen aan dat de oudste polder ten noorden van Brugge niet bijzonder veel leenland bevat. Meer dan de helft van het gewest tussen Gentele en Zidelingne was vrij erfgoed. Volgens de kaart van Uitkerke en die van Koudekerke-Heist was het percentage feodale grond niet groter binnen de Evendijk B en in de Oudemaarspolder. Is de Graaf verplicht geweest zulke grote oppervlakte op de zee gewonnen werpland aan partikulieren over te laten?

Het valt op hoe weinig leengrond de Varde-naarspolder omvat. Te Heist kennen we het kleine Torenleen en een paar achterleentjes van Roden en van Veldegoed. Te Knokke in het 8ste Reig ligt het Stratenleen. Het is 26 G groot (D 411-17; 428-33; 441) en bezit geen achterlenen. Onder de opeenvolgende leenhouders noemen we Jakob Mastaert (1572), zijn kleinzoon Silvester van Nieuwmunster (1651), Pieter de l'Espée (1725), zijn zoon Ignace (1733) en zijn kleinzoon Pieter (1764)¹.

In het noordelijk deel van het 10de Reig bevindt zich een strook grond, die van het Hof van Spectelincxwerve te Zuinkerke afhing. Dit achterleen was volgens de ommeloper van de 16de eeuw 22 G groot (D 279 - 289; 293). Maar we kunnen niet uitmaken hoeveel gemeten er in de 14de en 15de eeuw door het verstuivende duinezand overdekt werden. Veldegoed bezat in het 8ste Reig een man-

schap van 2 G (D 428-29) en in het 11de Reig 2 G (D 224-26), Kalvekete 3 G in het 11de Reig (D 214-16). In het midden van het 8ste Reig ligt, naast het Stratenleen, een lange strook grond van ca. 35 G, waar de Abdij van Marquette bij Rijsel een jaarlijkse rente van 6 sch. par. „uuten gemeten” inde². In het 12de Reig vielen enkele percelen onder de Ruggere-rente; in de zuidoosthoek van het 8ste Reig betaalden 12 G de „rente ten hangele”³.

Verder zien we dat in de Keuvelpolder veel meer dan de helft van de grond op feodale manier met de Graaf verbonden was. We verwijzen hier even naar het uitgestrekte leenland van Jan van Gistel, waarover we in de volgende paragraaf zullen uitweiden. Even ten noorden van de Grote Keuvel ligt het Hof van Knokke. Het foncier omvat 10 ½ G in het 3de Reig (D 857-61) en 1 G in het 2de Reig (D 947)⁴. Aanvankelijk hingen drie manschappen van het genoemde leenhof af: een in het 3de Reig (D 848-55), met een stukje in het 2de Reig (D 952), een in het 129ste Reig bij Peerboom te Oostkerke, en een in het 38ste Reig ten noordoosten van Lissewege. Dit laatste is verdonkerd geraakt.

Het Hof van Knokke behoorde in het begin van de 14de aan Jan G. Gossin, daarna aan Katelijne, dochter van Jan Alverdoe⁵, in het derde kwart van de 14de eeuw aan Pieter de Burghgraeve, f. Clais⁶, daarna aan Jan Bettinc, een priester uit Brugge. Deze verkocht in 1416 het leenhof aan Jan de Quarenbotere⁷. Jan werd opgevolgd door zijn zoon Lodewijk en in

1441 door zijn kleinzoon Lodewijk⁸. Ca. 1475 verkreeg Victor Willaert het leengoed „by ofwininghe”. Zijn dochter Magdalena volgde op in 1504. Filip van den Ede, zoon van de laatstgenoemde, erfde het leen in 1538; na Filip kwam het goed in 1553 toe aan zijn zuster Jeanne van den Ede. Deze had een dochter Marie Deboodt. De zoon van deze laatste, Willem Weyts, Heer van der Elst, president van de Raad van Vlaanderen, werd erfgenaam in 1595⁹.

Bij de dood van W. Weyts in 1645 kwam het leen toe aan zijn kleinzoon Willem de Fevere, Heer van der Elst, vervolgens aan Filip, de broer van de laatstgenoemde¹⁰, en tenslotte aan de dochters van Filip¹¹. Anne-Marie de Fevere had als dochter Rose Tomborg, die met J.B. Liebaert gehuwd was. Deze verkocht zijn leengoed in 1779 aan Charles de Croeser, Heer van Ten Berge te Koolkerke¹². Ch. de Croeser is de laatste Heer van het Hof van Knokke geweest. De houder van het genoemde leenhof bezat evenwel geen feodale rechten in de parochie Knokke, zoals de Heer van Koudekerke er genoot in de parochie Heist¹³. De parochie Knokke betaalde jaarlijks 2 pd. gr. 'eertghelt' aan de amman van het Ambacht Lissewege, de parochie Heist 1 pd. 6 sch. 8 gr.

Het Hof van Knokke trok „een half lam telcken paeschen ende vastenavondt” uit het achterleen in het 3de Reig, groot 5 G. Veldegoed verkreeg 28 G (D 808-47) in het noordelijk deel van de Keuvelpolder. Deze grond vormde acht manschappen, waarvan er vijf op sinksen een zilveren offerpenning moesten opbrengen¹⁴, Kalvekete 1 G (D 946) in het 2de Reig, en in het 3de Reig 18 G verdeeld over vijf achterlenen (D 807-08; 862-66); twee van die manschappen leverden een zilveren penning, en een manschap een paar schapenlederen handschoenen op Sinksen. Het westeinde van de Knokse

Dijk vormde het 20ste achterleen van Kalvekete; het betaalde eveneens een offerpenning¹⁵.

De Monnikenpolder bestond bijna helemaal uit leenland. We bespreken slechts de 26 G, die in Knokke liggen. Daarvan kreeg W. van Gistel 13 G. Het Hof van Knokke bezat 3 ½ G in twee achterlenen (D 956; 959); het ene manschap leverde „twee gansen telcken assensioens dach”, het andere „twee paer schapen handtschoens telcken syncxschen”. Kalvekete had 2 G (D 954), Veldegoed 2 G (D 960), het Hof van Arzele 3 ½ G (D 957-58).

Een groot deel van de Hoge Polder is aan W. van Gistel toegekomen. Maar de Graaf vestigde daar ook twee kleinere leenhoven. Het eerste bezat een foncier van 18 G, nl. 17 ½ in 5de Vo (C 623-26; D 792-97) en ½ G in 3de Vo (C 644). De twee achterlenen zijn verdonkerd. Op het perceel D 795 werd later, precies binnen de dijk, het hoeveke Rode Kalf gebouwd. Dit leenhof, waarop de plicht rustte „servir monseigneur sour 1 chevael de 10 lb. par.” behoorde in het tweede kwart van de 14de eeuw aan Kristiaan f. Jan Verfemien, poorter van Mude¹⁶.

Lodewijk van Male ontzette in 1349 K. Verfemien uit het bedoelde leengoed, en kende het aan Boudin van Dudzele toe¹⁷. Het Rode Kalf behoorde in het midden van de 15de eeuw aan Jakob van Gistel, Heer van Dudzele, daarna aan zijn zoon Jan. In de 16de eeuw kwam het leen door erfenis toe aan o.a. Pieter van Trassignies en Maximiliaan de Lens¹⁸. Pieter de l'Espée kocht het leen in 1716; zijn zoon Jan Baptist volgde op in 1733, zijn kleinzoon Pieter in 1764¹⁹.

Het tweede leenhof, nl. de Verbrande Hofstede, bevindt zich in de noordoosthoek van de Hoge Polder. Het foncier was 20 G groot, verdeeld over zes percelen: C 561-66; 657-59 in 3de Vo; C 601, 613-14 in 5de Vo; D 749-59

6de Vo. Volgens de leenregisters hingen er 54 G, bestaande uit 28 manschappen, van het leenhof af. We konden deze achterlenen niet terugvinden.

Het leengoed behoorde in 1365 aan de vrouw van Jan van Dudzele, daarna aan haar zoon Jan²⁰. Omstreeks 1475 kwam de Verbrande Hofstede in het bezit van Pauwels de Baenst²¹. Jan Metteneye erfde het leen in 1523. Jeroom Adourne, Heer van Nieuwenhove, werd leenhouder in 1549²². In 1670 ging het goed van Geneveva Adourne over naar haar zoon Frans de Wignacourt, Graaf van Vleteren. In 1699 kocht Jakob Gheyle de Verbrande Hofstede²³.

Het Hof van Knokke bezat in de Hoge polder 17 G, verdeeld over vier achterlenen, (C 605-10; 645-47; 652-55; D 722-26); een ervan leverde een half lam op Pasen en Vastenavond, twee betaalden een zilveren penning op Sinksen²⁴. Van Kalvekete hingen zes manschappen af: 10 G in het 3de Vo (C 633-43; 656), 8 G in het 5de Vo (C 597-600; 604; 617) en 2 G in het 6de Vo (D 745-48) Vijf ervan betaalden een offerpenning. Veldegoed bezat 2 G in het 3de Vo (C 628-32), 1 G in het 5de Vo (C 615-16) en 3 G in het 6e Vo (D 786-88). Twee van die drie manschappen leverden een offerpenning. In het 5de Vo hingen twee achterlenen, nl. 7 G (C 619; D 760-62), van het Hof ten Poele af²⁵.

In de Butspolder werd geen enkel leenhof meer gevestigd. We ontmoeten er wel manschappen van vier reeds genoemde hoven: 1. het Hof van Knokke, vier achterlenen, groot 1 G (C 723-25; 746-48), waarvan er drie een offerpenning betaalden; 2. Veldegoed, twee manschappen, groot 7 G (C 731-33; 737-40), die elk een penning offerden; 3. Kalvekete, twee manschappen, 7 G (C 718-20; 753); 4. Ten Poele, vier achterlenen, 16 G (C 721-22; 726; 745; 750-52).

Er is in de Vagevierspolder geen enkele feodale verplichting te vinden, behalve het tiende-recht. Blijkbaar had Jan van Namen, die ca. 1285 de genoemde polder indijkte, de nieuw gewonnen grond in onbepaalde eigendom verkregen. In 1428 kreeg Jan de Baenst het Haze-gras voor altijd in pacht, mits hij de Graaf 24 pd. par. per jaar betaalde. Het oktrooi dat in 1782 de Hertog van Croy de toelating gaf om het Hazegras in te dijken, bepaalde een jaarlijkse erkenning van 5 sch. per gemet aan de Graaf, die toen Keizer Jozef II was. Deze ene verplichting uitgezonderd, is het Hazegras in volle eigendom aan de indijkers toegekomen.

2. De abdij van Vaucelles koopt een leengoed

In hoofdstuk 1, paragraaf 4, schreven we reeds dat Walter van Gistel, Heer van Vormezele, een groot leengoed verworven heeft in de drie polders tussen de Kragendijk en de Butspolder. Dit leenland is overgegaan naar zijn oudste zoon Jan, eveneens Heer van Vormezele. Jan van Gistel leende de bewuste gronden aan zijn broer Walter uit. Zoon Walter van Gistel geraakte in zulke financiële moeilijkheden, dat hij besloot zijn leengoed te Knokke en te Westkapelle aan de Abdij van Vaucelles te verkopen.

Een tiental oorkonden regelen en bevestigen de verkoop. Alle situeren ze de bedoelde percelen „in parrochijs de Waescapelle et de sancta Katerina de Knocken”, behalve een document uit 1255 waar de schrijver er niet aan dacht dat Knokke sedert 1253 van Koudekerke afgescheiden was. Walter van Gistel verkocht mede alle rechten die bij de bedoelde gronden behoorden of konden behoren. De oppervlakte van de vijf blokken, zoals die in 1255 opgemeten werd, verschilt weinig van de maat, die de landmeters in de ommelopers van de 16de eeuw vastgelegd

hebben :

1. Het blok in de Keuvelpolder mat in 1255 78 G 28 ½ R, in 1567, volgens de ommeloper van Reigaarsvliet, 80 G 13 R (D 874; 883-945). Daarvan ligt er 12 G 212 R in het 2de Reig, waar de Grote Keuvel staat, de rest in het 3de Reig. Twee percelen werden niet in de verkoopprijs bijgerekend, maar behoorden van rechtswege bij het eerste blok : A. de uitweg, 2 G 51 R groot, geheten de Monnikenweg; B. het grootste deel van de Keuvel, waarvan ca. 5 G in Knokke ligt (D 799). De oorkonden van 1255 vermelden geen uitbater van de bedoelde 78 G. Toch mogen we uit de boven aangehaalde termen „naast de Keuvel” en „ten noorden van de Keuvel” afleiden dat de Grote Keuvel reeds in 1255 bestond.

2. Het blok twee was in 1255 13 G 26 R groot, in 1567 13 G 60 R (D 961-66). Deze grond bevindt zich in het 3de Reig, recht vóór de Grote Keuvel. Hier heeft er nooit een hoeve gestaan. Bij het genoemde blok behoort ook het noordelijk deel van de Monnikendijk (C 969).

3. De 116 G 114 R bevinden zich in het oostelijk deel van de Hoge Polder. De ommeloper van Volkaartsgote van 1559 noemt als maat 116 G 227 R, nl. het gehele 2de Vo, en het zuidelijk deel van het 3de Vo; 56 G liggen in Knokke (C 664-707), de rest in Westkapelle. Over hun gehele lengte paalden de 116 G op hun oostzijde aan de oostdijk van de Hoge Polder. Deze dijksektor, 313 R groot, behoorde bij blok drie. De Kleine Keuvel die in de zuid-oosthoek van het 2de Vo precies binnen de dijk staat, werd in 1255 door een zeker Basiel uitgebaat.

4. De 75 G 126 ½ R van het vierde blok bestaan eigenlijk uit twee stukken in het 5de Vo, waartussen de Dertien Gemeten liggen. Volgens de ommeloper meet het ene stuk 44 G

150 R (C 568-96), en het andere 27 G 254 R (D 763-85), samen 72 G 104 R. Het westelijke stuk heeft waarschijnlijk wat grond verloren bij de heropbouw van de zeedijk in 1405. De hoeve, die later de Vaucelleshofstede zal heten, staat dicht bij de dijk. Hier woonde in 1255 Giselin Pinier.

5. Het kleinste blok was in 1255 16 G 279 R groot, in 1559 18 G 80 R (D 727-44). Dit perceel heeft na 1255 wat grond gewonnen door het feit, dat er rond de dijkbreuk van de Duivelsput een buitenwaartse kraag gebouwd werd. De oorkonde van 1255 vermeldt Geraard de Tie als bewoner van blok vijf. De genoemde was waarschijnlijk een landarbeider²⁶. Er wordt in elk geval geen bewoning meer vermeld in de ommeloper van 1559.

Het gehele leengoed omvatte dus ongeveer 300 G te Knokke en Westkapelle. Walter van Gistel hield die grond in leen van zijn broer Jan, en deze laatste van Margareta, Gravin van Vlaanderen. De monniken van Vaucelles wensden echter het domein „vrij van alle feodale last en wereldlijke dienstbaarheid” te kopen. Begin november 1255 bevestigden niet alleen de Gravin, Jan en Walter van Gistel, maar ook Gisela, de echtgenote van de laatstgenoemde, en alle leden van de familie van Gistel uitdrukkelijk dat ze afstand deden van alle rechten, die ze op de bedoelde gronden zouden bezitten²⁷.

Verder deelde Jan van Gistel op 14 november 1255 officieel mede dat de Abdij van Vaucelles de verschuldigde som, nl. 3.570 pd. vlaams, aan zijn broer Walter voldaan had²⁸. Na de dood van Margareta van Vlaanderen hebben de monniken de verkoop van 1255 op 1 maart 1261 nogmaals door Graaf Gwijde van Dampierre laten bevestigen²⁹.

In 1260 verkocht Filip van Poele aan Vaucelles 7 G 71 ½ R leenland, „gelegen in de Keuvelpolder”, waarvan 2 G 61 R zich bevon-

den „in een plaats die algemeen de Dertien Gemeten genoemd wordt”, met de bijhorende dijk. Op 13 december 1260 maakte Gravin Margareta de bedoelde gronden vrij van alle feodale verplichtingen; op 8 januari 1261 bevestigde Boidin, baljuw van Brugge, de verkoop³⁰. Van de genoemde 7 G vinden we het kleinste perceel terug in de Dertien Gemeten, waar het in 1559 2 G 64 R groot was (D 789-90). De andere topografische gegevens schijnen niet te kloppen, zodat we de 5 G niet kunnen situeren.

De monniken van Vaucelles baatten hun landerijen te Knokke en Westkapelle niet zelf uit, maar verpachtten die aan boeren uit de omliggende streek. In het begin van de 14de eeuw werd de abdij door zware schulden overstelt. Ze was verplicht grote sommen geld te lenen van de lombarden van Valenciennes en Mechelen. Maar wanneer de vervalddag verscheen, konden de monniken hun schuldeisers niet voldoen. Daarop leenden ze geld van andere Cisterciënserabdijen, nl. Ter Duinen, Loos, Cambron en Clairmarais. Ook deze voorgeschoten sommen geld konden ze niet terugbetalen. Ze vergoedden de genoemde vier abdijen door hen elk een hoeve in bruikleen te geven.

Ter Duinen kreeg „omnia bona grangie de Cuculla predicte, cum suis pertinentiis in Dam, in Lapscura, et alibi”: alle gronden van de genoemde Keuvelhoeve, met de bijhorende bezittingen te Damme, te Lapscheure en elders. Over die zaak onderhandelde men eerst een viertal jaren, voordat op 29 juli 1326 het akkoord ondertekend werd³¹. De bezittingen te Damme en te Lapscheure heeft Vaucelles in de tweede helft van de 13de eeuw en in de 14e eeuw verworven. Het gaat om een huis te Damme en een hoeve te Lapscheure. In 1327 en 1328 bevestigden Paus Johannes XXII, graaf Gwijde van Vlaanderen en Lambrecht, abt van

Ter Duinen, de overdracht van de Keuvel aan Ter Duinen³².

3. Het tienderecht in de parochie Knokke

De oorsprong van de parochie Lissewege ligt omstreeks 1075. Het patronaatsrecht werd toegekend aan de abdij van St.-Bertin te St.-Omaars. De oudst bewaarde bron aangaande het tienderecht van de parochie Lissewege dateert uit 1221. In dit jaar hield Giselbrecht, burggraaf van St.-Winoksbergen, de tiende van Lissewege en van de dochterparochie Koudekerke te leen van de graaf van Vlaanderen. Giselbrecht had, zoals andere heren uit zijn tijd, een groot tekort aan geldmiddelen. In 1222 verpandde hij voor 1.600 pd. vlaams, gedurende 10 jaar, aan St.-Bertin de tiendeinkomsten, die hij in de genoemde twee parochies bezat³³.

Ondertussen vorderde de indijking van de parochie Koudekerke in oostelijke richting. Telkens een polder gewonnen werd, moest uitgemaakt worden in hoever de tiendeheffers van de oorspronkelijke parochies Lissewege en Oostkerke hun recht op de nieuwe grond mochten laten gelden. Ca. 1240 hield St.-Bertin nog steeds de boven bedoelde tiendeninkomsten in pand, maar de monniken van St.-Kwintin hadden „in novo polro” zich teveel tiendeschoven toegeëigend. Ze moesten dit deel aan St.-Bertin teruggeven. Deze zaak werd op 25 november 1242 beslecht³⁴. De niet nader bepaalde „nieuwe polder” was waarschijnlijk de Hoge Polder.

Giselbrecht besloot zijn tienderecht niet langer te verpanden. Op 1 september 1244 verkocht hij een deel van zijn tienderecht te Lissewege en Knokke. Hier volgt de vertaling van de belangrijkste passage van de betreffende oorkonde: „Het klooster van St.-Bertin heeft van ons gekocht, of liever *teruggekocht*, vier schoven van de tiende, die ligt in de parochies

Koudekerke en Lissewege, waar het genoemde klooster het patronaatsrecht bezit, zoals men erkent. Deze schoven hield ik te leen van Tomas, graaf van Vlaanderen". Deze laatste maakte het verkochte tienderecht vrij van alle feodale verplichtingen³⁵. Uit de term 'teruggekocht' magen men misschien afleiden dat, bij de stichting van de parochie Lissewege, de Graaf het tienderecht van dit gebied aan de St.-Bertinsabdij geschonken had.

We hebben reeds gewezen op het geval van Margareta, weduwe van ridder Walter Mol, die in een nieuw gewonnen polder te Knokke een schuur bouwde, om daarin de tiendenopbrengsten van de nieuwe gronden te verzamelen. We vermoeden dat haar echtgenoot, of zijzelf een belangrijk aandeel geleverd had bij het winnen van de nieuwe polder. Maar in februari 1249 bepaalde een scheidsgerecht dat Margareta haar schuur moest afbreken, en „dat de tienden van nieuwe gronden in de parochie Koudekerke, waar die ook liggen, rechtens aan de Abdij van St.-Bertin toebehoren"³⁶. Heel waarschijnlijk wordt nog steeds de Hoge Polder bedoeld.

Uit de bovenstaande betwisting leren we dat de parochie Koudekerke reeds een afzonderlijk tiendegebied vormde. Het Tiendenhof van St.-Bertin stond naast de kerk van Koudekerke. Maar de parochie Knokke werd na 1253 nog een tweetal eeuwen bij de tiende van Koudekerke gerekend. Hoewel we niet over een uitdrukkelijke tekst beschikken, geloven we toch dat St.-Bertin op het einde van de 13de eeuw het grootste deel van het tienderecht van Koudekerke in handen had.

In de bedoelde periode bezat Jan van der Ee twee schoven van de tiende van Koudekerke. Hij verkocht in 1291 een ervan aan het St.-Janshospitaal te Brugge. Giselbrecht, burggraaf van Bergen, die de verkoop bevestigde, stelde

het verkochte deel vrij van alle leenplichten³⁷. Het St.-Janshospitaal heeft de bedoelde aankoop geregistreerd in zijn renteboek, dat dateert uit het begin van de 14de eeuw. We geven de tekst integraal weer, omdat de woorden ervan de oorsprong van het aangekochte weergeven, het bewuste tiendegebied situeren, en tenslotte het inzamelen nauwkeurig omschrijven.

RAB, Aanw. 1912, f° 84vo :

„Thospitaal van sente Jans huus in Brugghe hevet in de tiende van Coudekerke eenen scoof, welken die zie cochten ieghen Janne van der Hee, van welken scoove de tiende es waert tusschen den XXXVIII lb. tsiaers ende den XL lb.; van welker tiende dat wie hebben tsarter van den grave, dat hiese vride ende van zinen mannen, ende van scepenen vanden Vrihen, diet bede kennen, ende vanden borgrave van Berghen ende here vander Copeele, van wien dat men dese tiende hilt, ende van zinen mannen die dit oec kennen.

Dit syn de oeke daermen deze tiende ute gadert. Die eerste oec heet keuvel oec. Die ander heet tparadys. Die derde heet scarping oec. Die vierde heet kardewaghen oec. Die vichte heet oestenheim oec. Die zeste heet buten dike hoec. Van allen deze hoeken zo hebben wie den vichten scoef ofte den zesten, na dat ons bi cavele ghevalt van jare te jare. Ende men beghint te telne tote X, ende dan beghint men weder tote des de tiende al ghedeelt es".

De Kruiwagenhoek, de Buitendijkhoek en de Oostenhemhoek besloegen het grondgebied van Koudekerke ten westen van de Pannedijk en de Zomerdijk³⁸. Scharpinge was het noordelijk deel van de Vardenaarspolder. De Paradijshoek omvatte de rest van de genoemde polder, behalve het grondgebied van Westkapelle. De term Keuvelhoek beduidde alle poldertjes ten oosten van de Kragendijk.

De tweede schoof die J. van der Ee in de

tiende van Koudekerke bezat, hield hij in leen van Walter van Meetkerke, en deze laatste van de burggraaf van Bergen. J. van der Ee werd op grond van doodslag uit Vlaanderen verbannen. Wegens dit feit keerde de bedoelde schoof terug naar W. van Meetkerke. Deze schonk in 1388 een deel van de genoemde schoof aan zijn nicht Margriet, nl. „t vierendeel van eenen scove, met al datter toebehoort in eene tiende, licghende binden Vryen Brucschen ambochte in die prochie van Coudekerke, de welke men heet te Heys, in de welke voorseide tiende ic hebbe den vyfsten jof den zesten scoof, dien ic houde te leene vanden burghgraeve van Berghen in Westvlaendren”. Verder zullen we zien dat het bedoelde vierde een deel van de tiende schoof uitmaakte.

Tussen St.-Bertin enerzijds en de bezitters van de overige schoven anderzijds ontstond er onenigheid „ute causen vander gaderinghe vanden tienden binden prochien van Coudekerke ende van Cnocken”. Totdantoe verrichtten de monniken het inzamelen van de gehele tiendenoogst steeds op hun kosten. Maar in 1411 eiste Jan Verghetot, prior van St.-Bertin, dat alle rechthebbers, „in also verren alst elken van hemlieden anegaen mochte”, zouden verplicht worden om „te gaderne jof te doene gaderne, te vorkene, te tellene, te tassene ende te menene, toter tyt dat zy ghebrocht zouden zyn ende ghemeind ter scuere der religieusen van Sinte Bertins, omme daer te deelne ten profite vanden partien vorseid in der manieren ghecostumeert”.

Volgens de bestaande gewoonte nam het klooster, bij het tellen van de ingezamelde oogst, de eerste vier schoven, het St.-Janshospitaal en Hendrik, zoon van Walter van Meetkerke, de vijfde en de zesde schoof, en kregen de monniken de laatste vier schoven. Maar in de tiende schoof had Gillis, zoon van Joris van

der Vlaminpoorte, recht op een vierde deel. De tegenpartij stelde dat de bestaande gang van zaken zou blijven bestaan: de monniken zeten verder „up haerlieder cost viere waghene, met paerden ende knapen daertoe behoorende”, in om de tiendeschoven naar hun schuur te brengen; eerst wanneer deze vier wagens het werk niet meer meester kunnen, dan zullen de andere rechthebbers „up haerlieder costen den vyfsten waghene met eenen meinre ende met eenen andren cnapen” doen rijden.

Een scheidsgerecht heeft als volgt 'ghewyst': in het begin van de oogst zullen de monniken op hun kosten twee wagens laten rijden, en wanneer het werk „so groot up handen comen” zou, dan mag St.-Bertin de andere rechthebbers 'inghebeden', totdat de grootste last voorbij is³⁹. De zoon van G. van der Vlaminpoorte schonk in 1459 zijn deel in de tiende schoof aan St.-Bertin⁴⁰. De abdij moet enkele jaren later ook de schoof van H. van Meetkerke gekocht of gekregen hebben. Verder kwam de gewoonte op om de opbrengsten van het tienderecht aan de meestbiedende te verpachten. En omstreeks 1500 werd de parochie Knokke ingericht als een afzonderlijk tiendegebied. Het moet echter gezegd dat het 8ste en 12de Reig bij de tiende van de parochie Heist bleef behoren.

In 1559 stichtte Filips II, met de toestemming van de hogere kerkelijke overheid, het bisdom Brugge. Het nieuwe bisdom werd begiftigd met de eigendommen, die verscheidene kerkelijke instanties in noordelijk West-Vlaanderen bezaten. Tengevolge van die maatregel vielen de tienden van de abdij St.-Bertin toe aan de bisschop van Brugge. De monniken verzetten zich hevig tegen dit ingrijpen, en gingen nog enkele jaren verder met het verpachten van haar tiendeinkomsten.

De rekeningen van de tiende verpachting uit

het vierde kwart van de 16de eeuw leren ons, dat in de tiende van Koudekerke-Heist negen schoven aan St.-Bertin, en een schoof aan het St.-Janshospitaal toekwam, en dat aan de genoemde twee tiendeheffers ook de vleestiende van Heist toebehoorde. Het was de gewoonte dat St.-Bertin alle onkosten van de tiendeverpachting, en ook alle inkomsten op zich nam. Daarna stond de abdij jaarlijks 110 pd. par. van de opbrengst aan het St.-Janshospitaal af. In 1576 werd de graan- en vleestiende van Heist verpacht voor de som van 1.113 pd. par. In de parochie Knokke behoorde de graan- en vleestiende helemaal aan St.-Bertin. De prijs van de verpachting bedroeg in 1576 348 pd. par.⁴¹.

Enige tijd later geraakte de bisschop van Brugge toch in het bezit van het tienderrecht van de St.-Bertinsabdij. In het begin van de 17de eeuw was de tiende van Knokke verdeeld in vier sekties: de Kerkhoek, de Keuvelhoek, de Lange Hoek en de Butspolderhoek. De Oude Hazegraspolder werd onder de naam Polder- of Schorrehoek bij het tiendegebied van Knokke gevoegd. In de 18de eeuw werden van verscheidene zijden voorzichtige pogingen ondernomen om aan de plicht van de tiendebelasting te ontsnappen. Zo zagen we dat Charles Joets, die in 1714 het plan opvatte om een deel van de Hazegrasschorren in te dijken, het Vrije om vrijstelling van de tiende verzocht⁴².

Zoals we weten werd in 1784 de Nieuwe Hazegraspolder ingedijkt. Volgens het middel-eeuwse gewoonterecht viel nieuw gewonnen land bij de achterliggende parochie. Het duurde echter tot juli 1788, voordat Charles Couteau, ontvanger van de bisschop van Brugge, de tiendebelasting van de Nieuwe Hazegraspolder begon te eisen. De eis werd gericht tot Pieter Debock, een van de eigenaars van de genoemde polder. Deze antwoordde op 8 april

1789 dat het Hazegras geen deel van „den ring der prochie van Knocke” vormde, „mits het deel heeft gemaekt vande see”.

De gelanden van den Nieuwe Hazegraspolder wisten dat ze met zulk argument geen gelijk konden halen. Ze bouwden de volgende stelling op. In februari 1784 maakte Ch. Walwein, door middel van plakbrieven, te Brugge bekend dat het oktrooi van 30 septemger 1782 zou uitgevoerd worden. Hij vroeg alle mogelijke belanghebbenden om vóór 1 maart 1784 te verschijnen. Niemand daagde op, ook niet de bisschop van Brugge of de pastoor van Knokke. De nieuwe polder werd in 1785, 1786 en 1787 met allerlei vruchten bezaaid. Toch duurde het tot 1788 voordat Ch. Couteau kwam opdagen. Wat meer is, „in het west deel van het haesegras, onder den wyck het saute”, lagen percelen die reeds veertig jaar en meer 'gecultiveert' werden, maar niemand had daar ooit de tiendebelasting gevraagd.

Het voornaamste argument haalde men uit het dijkrecht van Vlaanderen. Dit bepaalde dat iedereen die eigendom op in te dijken grond bezat, zijn recht binnen twee jaar moest laten kennen, en zijn aandeel in de 'dyckpenningen' betalen. Zoniet verviel zijn eigendom aan „de voorleggers ofte bedyckers”, ook „uytleggers der penningen” genoemd. Verder vonden de gelanden het redelijk dat ook „de stilswygende ofte niet comparerende” eigenaars de riziko's van de indijking hielpen dragen. Bij het bouwen van een dijk stond men steeds voor mogelijke „ongelucken by het sluyten der gaeten ofte krekken, doorstroomingen van verkortingen, schuyven en sincken der plasbermen ofte fondamenten door guelen ofte dryfgronden”⁴³.

Couteau beantwoordde op 26 september de argumenten van de eigenaars van de Nieuwe Hazegraspolder: het Hazegras maakt een deel van de parochie Knokke uit; de bisschop is de

„universeelen thiende heffer” van Knokke; de Nieuwe Hazegraspolder heeft bij de indijking geen „titel van exemptie” gekregen. Omdat het Hazegras verder weigerde, bracht het Bisdom op 15 juni 1790 de zaak voor de Raad van Vlaanderen⁴⁴.

De gelanden van de Nieuwe Hazegraspolder stelden advocaat A. D'hert als hun verdediger. De rekening 1789-90 NHP boekte een uitgave van 313 g. tengevolge van het proces tegen de bisschop. Ook de pastoor van Knokke begon in de kwestie van de tiende tussen te komen. Op 12 juli 1790 schreef P. Trouveyn naar de gebruikers van het Hazegras, dat hij als pastoor van Knokke recht had „ten minsten tot de novaele thienden van de vruchten”, en dat „den geswooren thiende steecker” Marin Bonte zou „verthienen alle de verthienbaere vruchten”⁴⁵.

De tiendebelasting van de Nieuwe Hazegraspolder werd niet geheven, zolang het proces bleef hangen. De zaak sleepte aan totdat in 1794 de Franse republiek definitief de Oostenrijkse Nederlanden veroverde. Alle middel-eeuwse voorrechten, ook het tienderecht, werden afgeschaft. Het proces van de Nieuwe Hazegraspolder tegen „den burger Felix Brenaert, in zyn leven bisschop van Brughe”, verviel⁴⁶.

4. Wat was het lagaanrecht ?

In de middeleeuwen viel, zoals we reeds weten, de door de zee aangeworpene landstrook onder het domein van de Graaf. Maar ook alles wat de golven na een schipbreuk op het strand aanspoelden, werd als een eigendom van de Graaf beschouwd. De gestrande goederen kwamen hem toe, niet omdat ze op zijn grond lagen, maar omdat een schipbreuk als een overtreding van het zeerecht gold.

Het bedoelde recht, dat lagaan heette, wordt door La Curne als volgt omschreven : „droit

de bris et de naufrage de l'anglosaxon lagh, loi, parce que cet abus était considéré comme la loi de la mer. Il s'étendait aux vaisseaux, à leur cargaison, aux naufragés eux-mêmes qui payaient rançon. Supprimé par le Code Michau (1629)”⁴⁷. Ook Littré leidt de term lagaan af van het Germaanse woord lag, d.i. wet; vgl. Engels law, Noors lov. Gilliodts verklaart : „droit de bris, droit que les seigneurs avaient sur les marchandises et les vaisseaux qui faisaient naufrage et dont la mer jetait les débris sur la côte”⁴⁸.

De Graaf van Vlaanderen had de baljuws van de kasselrijen, die aan de zee paalden, belast met de uitvoering van het lagaanrecht. De baljuws stelden toezichters aan : „les gardes de geis de mer”, „serviteurs sur le fait de geit de mer, appellé zeedrefters”⁴⁹. De kust van het Brugse Vrije was in drie sectoren verdeeld : 1. de kust tussen de IJzermonding en Blankenberge, „entre Blaqueberghe et Lombardie”⁵⁰; 2. de sektor tussen Blankenberge en de Zwinmonding, „Jaque Sprute et Clay Reynaert, gardes dez geis de mer entre Blanckenberghe et le nort”⁵¹; 3. de eilanden Kadzand en Wulpen, „Wautier de le haye, Clay de Boneem et Symon Bette, gardes des geis de mer arrivant sur les terrez de Wulpes et Casant”⁵².

De zeedrifters keken uit naar alles wat de golven op het strand uitwierpen. Ze verzamelden de aangespoelde voorwerpen. Wanneer het nodig was, dan bewaakten ze enige tijd de lagaangoederen. Zware stukken werden ter plaatse verkocht. De baljuw liet gewoonlijk de kostbare zaken naar Brugge vervoeren en daar verkopen. Van de ontvangen som trok men alle uitgaven af, die gedaan waren om de gestrande voorwerpen te bewaken en te vervoeren. De baljuw boekte de inkomsten en de uitgaven van het lagaan in zijn eigen rekening onder de rubriek „recepte des jes de la mer,

quon appiele zeedreft". De baljuwrekening beslaat gewoonlijk een periode van vier maanden.

Bijna ieder jaar spoelden er op de kust van het Brugse Vrije goederen aan, die de moeite loonden om verkocht te worden. De baljuw noteerde het gevondene en verkochte onder de bovengenoemde rubriek. Daarom werd er niet telkens herhaald dat de verkoop gebeurde op grond van het lagaanrecht. Wanneer er enige betwisting rees, dan gaf de schrijver wel aan dat het om lagaan ging.

De wrakstukken moesten niet op de oever zelf stranden om als lagaan beschouwd te worden. De vissers pikten soms drijvende voorwerpen uit de zee op en brachten die aan land. Die stukken werden als lagaan verkocht, maar de aanbrengrers kregen, „selon la coutume de la mer", de helft van de opbrengst als loon voor hun werk. Deze premie werd in 1445 verminderd tot een derde van de opbrengst. Ook grote vissen die op het strand aandreven, werden door de zeedrifters in beslag genomen en als lagaan verkocht.

De rekeningen van de baljuw van het Brugse Vrije, waarvan de oudst bewaarde uit 1385 dateert, boeken van jaar tot jaar de schipbreuken. De meeste verongelukte vaartuigen waren handelsschepen. De aangespoelde koopwaren vertegenwoordigden soms een grote waarde. Maar alle gestrande goederen en wrakstukken werden volgens het lagaanrecht ten voordele van de Graaf verkocht. Meestal waren vreemde handelaars het slachtoffer van deze maatregel. Het blijkt echter nergens dat in Vlaanderen de opvarenden van een verongelukt schip een losprijs moesten betalen.

Het gebeurde meermaals dat een handelaar niet alleen zijn schip door een storm zag vernielen, maar ook zijn gestrande goederen allemaal verloor tengevolge van het lagaanrecht. De Hertogen van Burgondie begonnen toch te

begrijpen dat de strikte toepassing van het zee-recht uitbreiding van de Vlaamse handel, vooral die van Brugge, hinderde. De oudste baljuwrekeningen bewijzen dat Filips de Stoute zich inschikkelijker toonde tegenover vreemde handelaars. De baljuw liet de getroffen koopman zijn gestrande goederen, soms zijn schip, tegen een redelijke prijs terugkopen. Deze maatregel gold gewoonlijk wanneer de eigenaars of de schippers van het verongelukte vaartuig uit de zee gered waren.

De handelaars van de Duitse Hanze konden een versoepeling van het lagaanrecht loskrijgen. Dit zien we o.a. in het volgend voorbeeld. In het voorjaar van 1404 spoelden goederen van een koopman uit de Hanze bij de haven van Oostburg aan. De 'dienaer' van het Ambacht Oostburg nam de zaken in beslag, maar de betrokkene handelaar kreeg, volgens het bestaande privilege, de helft van zijn bezit terug⁵³. Gedurende de volgende jaren toonde Filips de Goede zich toegeeflijk tegenover enkele getroffen handelaars door hen een deel van hun aangespoelde goederen terug te schenken.

De rekeningen bewijzen echter dat, in de meeste gevallen, het lagaanrecht strikt toegepast werd. Ieder gestrand schip, groot of klein, werd door de baljuw verkocht. In vele gevallen kocht de eigenaar zijn eigen vaartuig terug. Wanneer de eigenaar van aangespoelde goederen verdronk of niet opdaagde, of wanneer men geen bewijs van eigendom kon leveren, dan kwam de opbrengst van de verkoop, na aftrek van de onkosten, onvermijdelijk toe aan de Graaf van Vlaanderen.

Soms gebeurde het dat een Vlaamse visser zijn gestrande boot verloor tengevolge van het bestaande zeerecht. Zoals gezegd was de toepassing van het lagaanrecht hinderlijk voor de handelsbetrekkingen met overzese landen. Geen

wonder dat de schepenen van het Brugse Vrije en die van de stad Brugge af en toe trachtten zich tegen het lagaan te verzetten. Karel de Stoute hield echter vast aan zijn voorrecht. Maar zodra hij bij Nancy gesneuveld was, haastten de Leden van Vlaanderen zich om allerlei privileges van Maria van Bourgondie af te dwingen.

Op 30 maart 1477 verkreeg Brugge o.a. de volgende belangrijke toegeving van de Hertogin: „Item van allen scepen die breken an de Vlaemsche coste, dat elc van dien zyn goedt sal moghen anvaerden metten costen, sonder dat lagaen eeneghe stede hebbe ten profyte van ons ofte nacommers graven ende graefneden van Vlaenderen”⁵⁴. Dit betekent dat vreemde handelaars, die vóór de Vlaamse kust schipbreuk leden, hun goederen terugkregen zonder een losprijs te betalen. Ze moesten wel de gebeurlijke reddingskosten vergoeden.

De baljuws verkochten verder de wrakgoederen, waarvan de eigenaar onbekend bleef. Het is echter waar dat gedurende de vele oorlogen van de 16de en 17de eeuw het toezicht op het lagaan erg verzwakte of soms onbestaande was. Dan eigenden de kustbewoners zich zonder bezwaar alles toe wat de golven op het strand achterlieten. Op zeker ogenblik heeft de baljuw van het Brugse Vrije het toezicht op het lagaan aan een afzonderlijke ambtenaar overgedragen. In het vierde kwart van de 17de eeuw was Rache, griffier van Blankenberge, 'lagaanheerre'. Omstreeks 15 januari 1680 spoelden allerlei goederen op de Vlaamse kust. Daarop hield Rache huiszoeking in verscheidene kustgemeenten⁵⁵.

In het midden van de 18de eeuw was Charles Coppieters ontvanger van de Domeinen van het Brugse Vrije. Hij bezat ook de bevoegdheid over „het lagaen ende aenghestrande goedere” van de genoemde kasselrij. Toen in maart

1744 het Landsbestuur bevel gaf alle wrakstukken van besmette schepen uit Sicilië te verbranden, trachtte lagaanheer Coppieters dit order op te schorten. Hij hield staande dat de aangespoelde goederen stamden „vande Fransche schepen vergaen ontrent Dunkercke”. Hij wenste vanzelfsprekend het lagaan te verkopen⁵⁶.

5. Lagaan vóór de Zwinmondig

In deze paragraaf verhalen we vooral die schipbreuken die in de buurt van Knokke gebeurd zijn. Daar is vooreerst uit het najaar van 1387 een geval van lagaan in volle zee: „Les pesquers de Heis trouverent sur la mer flotans estragier”⁵⁷, que on dist laghaen, XII bales damandees, les quelx estoient grandement emperiz de la mer, dou quel laghaen, selonc coustume, ceulx qui les meneient a terre eurent la moitie, et lautre moytie vendi le bailli a Jehan le coc, especier de Bruges”. Daarnaast visten Blankenbergenaren 4 balen amandels op. Ook zij kregen de helft van de vangst; een baal bracht 12 sch. gr. op⁵⁸. In de winter 1387-88 strandden 2 balen konijnevelen en 37 koevelen te Kadzand, en een kleine baal peper te Waterduinen op Wulpen. Deze goederen hadden veel waterschade geleden, maar werden alle door de baljuw verkocht⁵⁹.

Ziehier een merkwaardig voorbeeld van lagaan aangaande een schip uit Vere, dat verging in de winter 1390-91: „Devant Heys rompi une neif... en la quelle il avoit chargiet carbons de fevres, et une quantité de pelegrins englois, qui voloient estre a Rome”. Zes lijken spoelden aan op de Vlaamse kust. De zeedrifiers vonden op deze lijken een hoeveelheid Engels geld ter waarde van 83 pd. 14 sch. par.⁶⁰. In het voorjaar van 1392 zonk een schip vóór Zeeland. Heitse vissers vonden een deel van de lading

„flotant en mer”, nl. 2 stukken was en een ton die 150 bevervellen en 420 reevellen bevatten. De vindere kregen de helft van het gevondene. De baljuw verkocht de andere helft tegen 138 pd. 8 sch. 8 d. par.⁶¹.

Daartegenover staat het geval van „VI bales de sieu, rejettees par fortune de mer a Heys”. Deze zijde werd door de baljuw verkocht tegen 91 pd. par. De Hertog schonk echter deze koopwaar aan de eigenaar terug⁶². „Un grant poisson appellé vieux porc de mer” dreef in de zomer van 1396 naar de kust tussen Blankenberge en Heist. Twee vissers begaven zich te water, doodden de vis en trokken die aan wal. Het dier werd per wagen naar Brugge gevoerd en daar tegen 10 nobels verkocht. Daarvan ontvingen de bedoelde vissers de helft⁶³.

Omstreeks dezelfde tijd voer een Engels schip van La Rochelle naar Sluis. Het verging in een storm, twee mijl buiten Blankenberge. Het grootste deel van de lading en van het takelwerk spoelde op het strand tussen Blankenberge en Knokke. De zeedrifiers vonden 53 tonnen „de vins de Poitou”. Deze tonnen werden naar Damme vervoerd. Men verzamelde verder: 4 koffers met kostbare weefsels, 7 zilveren bekers, 16 gouden kronen, 3 gouden nobels, een mast, 2 kabels en een anker van ca. 450 pond. Al het opgesomde kwam volgens het lagaanrecht aan de Graaf toe⁶⁴.

Een schip geladen met meekrap brak vóór de Zwinmonding. De zeedrifiers van Kadzand en Wulpen vonden 13 balen van de lading op hun stranden. Ze lieten die per schip naar Sluis voeren. Op de kust tussen Heist en het Zwin spoelden er 8 balen mede aan. Men voerde die per wagen „jusques a Heys pour illeques chargier par euwe”. Te Heist heeft schipper Jan Cleypit „mené par eaue les dictes VIII bales de Heys jusques au lieu appellé mueneke-speye”. Deze lading werd per wagen van de

Monnikenspeie naar het huis van de baljuw gevoerd⁶⁵. Uit de bovenstaande feiten halen we het bewijs dat men reeds op het einde van de 14de eeuw, over de Heistse en de Lissewegse Watergang van Heist naar Brugge kon varen.

Op 17 december 1399 verging een Spaans schip op de westkust van Kadzand. De lading bestond uit wijn van Poitou. Er spoelden 57 tonnen aan op Kadzand, 28 te Reigaarsvliet en 19 te Heist. Het schip bevatte ook 35 staven ijzer en een aantal 'winninghes'⁶⁶. Alle tonnen werden naar Damme vervoerd, „lesquelx vins furent calaingnies comme lagaen”. Maar de Hertog schonk de wijn terug aan de eigenaar, Lopez Fernandez⁶⁷.

Korte tijd later verloren handelaars van de Duitse Hanza koopwaren vóór de Vlaamse kust. Steunend op hun privilege begaven ze zich naar het schepenkollege van het Brugse Vrije en „begherden haer goed te hebbene, dat ghedreven cam up te zee, ende visschers van Blankenberghe ende van Heys ghevychst hadden, ende daerof te betaelne aerbeits loen”⁶⁸. Een Hollands schip voer met een lading wol van Engeland naar Holland. Ter oorzaak van een storm strandde het op 14 januari 1410 te Heist, „et illec se rompi en moult de pieches”. Te Heist spoelden 9 zakken wol aan, die werden in beslag genomen „a cause de geis de mer”, en naar Brugge gebracht. De geredde schippers kochten hun waren tegen 50 pd. gr. terug. Na een tussenkomst van de Graaf van Holland schonk Jan Zonder Vrees de helft van de prijs kwijt⁶⁹.

In de daaropvolgende jaren viel het meermaals voor dat Heistse vissers masten, ankers, kabels, zeilen en ander scheepsgerief in volle zee opvingen. Ze kregen telkens de helft van de opbrengst. Daarnaast gebeurde het dat Heistnaren ladingen afkomstig van verongelukte schepen aan land brachten. Ziehier enkele voor-

beelden van de laatstgenoemde activiteit: 1. In de zomer van 1419 visten ze 16 zakken Engelse wol weggedreven uit een gezonken Hollands schip⁷⁰. 2. In oktober 1420 verging een Hollands schip vóór Heist. De Heistenaren visten 110 schapevellen, 52 kalfsvellen en 43 lamsvachten op. Ze kregen de helft⁷¹. 3. Nadat op 24 april 1421 een Duits schip vóór Heist gezonken was, haalden de Heistenaren de volgende zaken uit de zee: 89 zakken Schotse wol, 40 balen schapevellen, 374 el Schots laken, 1 vat konijnvellen, 16 koevellen en 3 vaten zijde. De baljuw betaalde de vissers die de goederen aan wal brachten, de mannen die dit lagaan zes dagen en nachten bewaakten, en de voerlieden die alles naar Brugge haalden. Totale opbrengst 2.545 pd. 4 sch. par.⁷². 4. Op kerstdag van 1421 brak een schip voor Heist. Heistse vissers brachten 32 tonnen wijn uit Poitou aan land. Ze kregen de helft⁷³.

„Le wrac dune petite viese nief”, behorende aan een Schotse schipper, strandde in november 1425 te Heist. Een Heistse visser, Anthonis Willaert, kocht in januari 1426 het schip met het takelwerk voor 100 pd. par. Uit het schip kwamen juwelen, zilverwerk en weefsels aan land. De Schotse natie eiste deze goederen op, kon echter geen bewijs van eigendom leveren. De baljuw verkocht na enkele maanden alles tegen 129 pd. 18 sch. par. aan de genoemde Willaert⁷⁴.

In het voorjaar van 1427 vonden Knokkenaren op hun strand 60 el laken uit een Amsterdams schip. De eigenaar kocht zijn waren terug voor 36 pd. par.⁷⁵. De Heistse visser Jakob Willaert bracht in het najaar van 1428 negen visnetten mede die op de zee dreven⁷⁶. Een andere Heistenaar, Gillis Willaert, verdiende in de zomer 1433 een flinke stuiver door 4 vaten graan, 1 vat vis en een stuk van een boot aan wal te brengen. De helft van de opbrengst

bedroeg immers 40 pd. par. Nog andere Heistse vissers verzamelden 210 koevellen, afkomstig uit Schotland. Dit bracht hen de helft van de verkoopprijs op, nl. 60 pd. par.⁷⁷.

Gedurende de volgende jaren toonden de Vlaamse vissers zich verder actief bij het verzamelen van wrakstukken en koopwaren van allerlei verongelukte schepen, en waakten de zeedrifiers over het lagaan. Nadat Maria van Burgondië in 1477 aan de stad Brugge toegestaan had, dat vreemde handelaars van het zee-recht vrijgemaakt werden, verminderde de betekenis van het bedoelde recht. Gedurende de vele latere oorlogen bracht het lagaan wel niet veel op, maar de lagaanheer hield verder toezicht op de driftgoederen.

Op verscheidene plaatsen langs de kust werden bewakers gesteld. Te Knokke woonde de „lagaan officier”, ook geheten „l’officier de l’amirauté autrichienne”, dicht bij de toenmalige zeeoever. Zijn huis stond 400 m ten zuidwesten van het Paulusfort op de noordrand van de Blinkaartduinen, op perceel C 3⁷⁸. Zijn perceel vormde cijns nr. 3 van de Zoute Schorre. In 1787 woonde daar Simon Goethals. Zijn cijnsbrief dateerde reeds tenminste uit 1764⁷⁹. Het huis van „l’officier de l’amirauté hollandaise” stond op de zuidoosthoek van het genoemde fort.

In november 1715 strandde een schip op de kust van Knokke, d.w.z. in het gebied dat volgens het Akkoord van Antwerpen aan Noord-Nederland zou toekomen. De lading van het verongelukte vaartuig was zowel op de Knokse oever, als op de kust van Kadzand aangespoeld. Een deel van de goederen werd „in bewaarnisse genomen” door Jakob Pollet, lagaanofficier van de Oostenrijkse keizer, maar het grootste deel ervan was „in sekerheit genomen by die van Sluys”. Aangezien er een betwisting dreigde op te rijzen, zond het Brugse

Vrije een paar dagen later F. Verplancke en J. Lootyns naar het Hazegras om de ligging van de gestrande boot te bepalen.

De genoemde twee landmeters schetsen eerst in korte woorden het terrein waar het schip lag. Ze noemen de strook langs de noordzijde van de Paulusdijk „het vaste begroesde schorre, met hoog water vloeiende ende ondergaande”. De jongere aanwas ten noorden daarvan wordt geheten „schorre som blikagtig, dog meestal santvlugtig, alleenlijk buijten hoog water droog en bloodt leggende”. Dit stuk werd op de noordwestzijde begrensd door de Paardemarktkreek, en op de noordoostzijde door de Zwinmonding. Op de overzijde van de Paardemarktkreek bevond zich „het blote sandig schorre”, nl. het afgescheurde deel van de Paardemarkt, dat weldra de naam Zandplaat zal krijgen. Op deze zandbank zat het bewuste schip vast⁸⁰.

Verplancke en Lootyns begaven zich naar het vaartuig en, „daar op selfs hebbende geweest”, bemerkten ze dat het reeds begon te 'versanden'. Ze situeren het schip recht ten noorden van het Paulusfort, en bepalen zijn ligging als volgt: „een half quart urs” van de toenmalige Zwinmonding; ongeveer een kwartier „van den Cadsanden duijn”; „omtrent een uere distantie bewesten de stad Sluijs”. De landmeters geven echter toe dat ze, „ter causen van de onbekwaamlijkheit door het hoog springvloed, ende de vol water staande kreeken”, het bewuste gebied niet volgens „de precijse schale” konden in kaart brengen. Het gevolg daarvan is dat ze aan de Hazegrasschorren en -slikken erg abnormale proporties toekennen⁸¹.

De rekeningen van het Vrije vermelden nog gevallen van lagaan in de 18de eeuw. Schepenen reden in februari 1735 „langhst de zee, van Nieupoort tot Sluys, tot rechercheren de verdroncken ende ghestrangde goederen, cor-

ten tydt te vooren door de zee uytgheworpen”. Waarschijnlijk ging het om dezelfde schipbreuk, toen griffier de Gheldere op 21 mei 1735 te Nieuwpoort en Westende inlichtingen inwon „nopende eenighe goude ende zilvere ghebordeerde vesten, die geseyt wierden door eenighe lantslieden van het strange bedecktelick afgehaalt te wesen”⁸².

Op 1 januari 1737 strandde een Engels schip te Knokke. De omwonenden waren er dadelijk bij om de lading ervan zich toe te eigenen. Om die reden hielden schepenen van het Brugse Vrije in de nacht van 6 januari te Knokke „eene generaele huyssoeckinge tot ondecken de gestolen goederen van een gestranght Engels schip ontrent het Sluyssche gadt”. Daarna ontstond er een betwisting: lag het vaartuig op Oostenrijks of op Nederlands gebied? Schepenen gingen op 30 juli te Knokke „afmeten de precyse plaetse, alwaer op den eersten january 1737 aenghestranght heeft een Engels schip”⁸³.

Anderzijds eiste „den strandmeester” J. Boogaert, die in het Sluise Vrije toezicht hield op het lagaan, de lading van de verongelukte boot op ten voordele van de Staten-Generaal van Noord-Nederland. Om deze eis kracht bij te zetten, tekende ingenieur P. Wiltshut in 1740 een kaart van de Zwinmonding met „de plaats daar op den 1 january 1737 een Engels scheep-tie gestrand is”. Hij situeert de boot ca. 540 m ten noordoosten van „de contrescherp van het Fort St. Paul”, ten oosten van de grens van 1718, dus op Nederlands gebied⁸⁴.

Nog meer schepenen liepen vast op het strand van Knokke of op de Paardemarkt. Bij zulke gelegenheid toonden de bewoners van het Hazegras zich telkens zeer actief. Op 5 mei 1741 onderzocht griffier de Gheldere te Knokke „een aengestranght schip ende de desorders die daer ontrent gebeurden”⁸⁵. Griffier Vandhecke nam op 15 november 1743 te Knokke

„informatien nopende het aengestranghde houdt, door eenighe souverains vercocht”⁸⁶. Op 13 november 1749 bezochten schepenen van het Vrije de kust van Knokke tot Vlissingem om uit te kijken naar „de gestrangde goederen”. De schipbreuk was blijkbaar te Knokke voorgevallen, aangezien landmeter Verplancke op 26 december reisde naar „de plaetse genaemt het haesegars, tot afmeten de jurisdictie alwaer gestrangt lagh een Engels schip”⁸⁷. Tenslotte vermelden we schepenen Donckers, die op 23 december 1757 naar Heist en Knokke reed „nopende eenighe ghelt specien, ontweert uyt een gestranght schip ontrent Cnocke”⁸⁸.

Ook Opdedrinck verwijst naar het lagaanrecht van de Graaf van Vlaanderen. Hij vermeldt — spijtig genoeg zonder zijn bron aan te geven — een Frans schip dat op 16 maart 1714 te Knokke strandde. De ontvanger van de Domeinen verkocht de aangespoelde goederen. Opdedrinck kent verder zes schipbreuken uit de periode 1830-1870. Steunend op een bundel korrespondentie van het gemeentearchief van Knokke geeft hij interessante details riopens de naam, de herkomst, de bemanning en de lading van de verongelukte vaartuigen. Hij vermeldt tenslotte tien schipbreuken uit de periode 1870-1900. Hier heeft hij zijn inlichtingen verzameld bij ooggetuigen, vooral bij Leopold Devos⁸⁹. Ook J. De Smet heeft het dagboek van L. Devos geraadpleegd. Daaruit haalt hij een aantal details betreffende gestrande schepenen en ladingen, die niet bij Opdedrinck voorkomen⁹⁰.

1 BB 3, f° 43ro; BB 4, f° 195ro.

2 Inv. Wat. 717, Omm. Reig 8ste bg.

3 KH, p. 71.

4 J. Rau, R.d.P. 5de jaar, nr. 2, p. 46-49, heeft reeds het Hof van Knokke gesitueerd.

5 RH 45925, f° 15vo.

6 RH 1072, f° 7vo; RH 1073, f° 5ro.

7 RH 13691, RBB, jan.-mei 1416, f° 8vo.

8 SAB, BB 1435, f° 88ro.

9 BB 2, f° 107ro.

10 BB 6, 1, f° 501vo.

11 BB 3, f° 43ro.

12 SAB, BB 1501, f° 98ro. Het Hof van Knokke werd heel precies omschreven in Mestdagh, kaart 631 B (1791).

13 KH, p. 60.

14 BB, 5, 1, f° 219ro.

15 Aanw. 3712, Omm. Kalvekete (1670), f° 13vo; BB, 5.

16 RV 45925, f° 53ro.

17 Cart. L. van Male, 1, p. 185.

18 BB 2, f° 110ro.

19 BB 3, f° 44ro; BB 4, f° 195ro.

20 RH 1072, f° 20vo; RH 1074, f° 38vo.

21 BB 1, f° 132vo.

22 BB 2, f° 108ro.

23 BB 3, f° 44ro.

24 BB 5, 1, f° 224ro.

25 BB 5, 1, f° 166vo.

26 ADN, 28 H 81, nr. 1657.

27 Idem, nr. 1656 tot 1660.

28 Idem, nr. 1655.

29 Idem, nr. 1662.

30 ADN, 28 H 81, nr. 1696 en 1697. J. Noterdaeme, Jakob van Maerlant en het Leven van de H. Clara, p. 105, meent dat Vaucelles in 1260 grond gekocht heeft om de Kleine Keuvel te bouwen. Deze hoeve bestond al in 1255 (Soc. d'Em. 1958).

31 ADN, 28 H 81, nr. 1665 tot 1668.

32 Idem, nr. 1670 tot 1676. Deze paragraaf, de par. 4 en 5 uit hst. 1, en de par. 5 en 6 uit hst. 4, waren reeds geschreven, gesteund o.a. op een aantal teksten aangaande het bezit van Vaucelles, toen in december 1972 de bijdrage van Stéphane Lebecq over de bedoelde abdij verscheen. Het artikel draagt als titel 'Les Cisterciens de Vaucelles en Flandre maritime au XIIIe siècle'. Het staat in Revue du Nord, tijdschrift van de Universiteit van Rijsel, 9, Rue Auguste Angellier, Lille, deel 54, nr. 215, p. 371-384. Schrijver zoekt vooral naar de reden waarom de monniken eigendommen kochten in Noord-Vlaanderen. Hij commentariëert uitvoerig de pachtvoorwaarden van 1263. Daarom publiceert hij de integrale tekst van het charter ADN, 28 H 81, nr. 1663.

33 F. d'Hoop, Cartularium St.-Bertin Poperinge, p. 50-53.

34 D. Haigneré, Chartes de St.-Bertin, 2, p. 6.

35 F. d'Hoop, o.c., p. 69 en 61.

36 F. d'Hoop, o.c., p. 87. Zie ook KH, p. 24.

37 Charter blauw nr. 2606.

38 KH, zie toponimische register.

39 F. d'Hoop, o.c., p. 212.

40 D. Haigneré, o.c., p. 435.

41 NK 279.

42 Zie hst. 3, par. 6.

43 ANH, doos 10, Betwisting Tienderecht, Argumenten Haze-gras.

44 ANH, ibidem, Argumenten Bisdom.

45 ANH, doos 10, Betwisting Tienderecht, Brief Pastoor.

46 ANH, doos 7, Rek. NHP, 1793-98.

47 La Curie de Sainte-Palaye, Dictionnaire historique de l'ancien langage François. De geciteerde tekst heeft betrekking op het Franse grondgebied.

48 Gilliodis, Inv. Arch. Brugge, Glossarium, p. 380.

49 RH 13679, RBB, mei-juni 1399, f° 178ro.

- 50 Idem, sept. 1395-jan. 1396, f° 10ro.
- 51 Idem, jan.-mei 1396, f° 17vo.
- 52 Idem, f° 16ro.
- 53 RH 13682, RBB, jan.-mei 1404, f° 39ro.
- 54 Gilliodts, Inv. Arch. Brugge, 6, p. 141, Charter 1152.
- 55 RV 37, Rez. 1678-83, f° 95ro.
- 56 RV 48, Rez. 1741-44, f° 155ro.
- 57 Ducange, 3, 109, estragier = achtergelaten, verloren.
- 58 RH 13675, RBB, mei-sept. 1387, f° 5ro en 7vo.
- 59 Idem, sept. 1387-jan. 1388, f° 5vo.
- 60 RH 13677, RBB, sept. 1390-jan. 1391, f° 6ro.
- 61 RH 13678, RBB, jan.-mei 1392, f° 5vo.
- 62 RH 13678, RBB, sept. 1392-jan. 1393, f° 5vo.
- 63 RH 13679, RBB, mei-sept. 1396, f° 24vo.
- 64 Idem, sept. 1396-jan. 1397, f° 40ro.
- 65 Idem, jan.-mei 1396, f° 16ro.
- 66 Verwijs-Verdam, 9, 2650, citeert '300 ellen wyninghen daer spanghordele of ghemaect worden.'
- 67 RH 13680, RBB, jan.-mei 1400, f° 7vo.
- 68 RV 144, Rek. okt. 1399-jan. 1401, f° 45ro.
- 69 RH 13686, RBB, mei-sept. 1410, f° 64ro.
- 70 RH 13692, RBB, mei-sept. 1419, f° 48vo.
- 71 RH 13693, RBB, sept. 1420-jan. 1421.
- 72 Idem, mei-sept. 1421.
- 73 RH 13694, RBB, mei-sept. 1422, f° 17ro.
- 74 RH 13695, RBB, sept. 1425-jan. 1426, f° 101ro; sept. 1426-jan. 1427, f° 140ro.
- 75 RH 13695, RBB, jan.-mei 1427, f° 156ro.
- 76 RH 13696, RBB, sept. 1427-jan. 1428, f° 22vo.
- 77 RH 13697, RBB, mei-sept. 1433, f° 116vo.
- 78 Bl. Wat. port. 53, kaart 3.
- 79 Zie hst. 4, par. 16.
- 80 Zie hst. 3, par. 6, waar we uitvoerig uitweiden over de toestand van de Hazegrasschorren in 1714.
- 81 Alg. Rijksarch. 's Gravenhage, Coll. Hattinga, 1-33, kopie door D.W. Hattinga, 1745.
- 82 RV 475, Rek. 1734-35, f° 61vo en 65vo.
- 83 RV 477, Rek. 1736-37, f° 66ro.
- 84 Alg. Rijksarch. 's Gravenhage, Coll. Hattinga, 1-34, kopie door D.W. Hattinga, 1745.
- 85 RV 481, Rek. 1740-41, f° 67vo.
- 86 RV 484, Rek. 1743-44, f° 54ro.
- 87 RV 490, Rek. 1749-50, f° 59vo en 60vo.
- 88 RV 498, Rek. 1757-58, f° 65ro.
- 89 J. Opdedrinck, o.c., p. 178-182.
- 90 J. De Smet, Knokke van 1876 tot 1913, volgens het dagboek van Leopold De Vos, R.d.P. 3de jaar, nr. 2, p. 53.